

BAROK

- Czas trwania: XVII wiek
- Nazwa: od portugalskiego *barocco* - nieregularna perła
- Sytuacja polityczna: wiek ustawicznych i długotrwałych wojen. Zmiana sił w Europie po wojnie trzydziestoletniej (słabość Niemiec, Szwecja najsilniejszym państwem nad Bałtykiem, wzmocnienie pozycji Francji). Kontrreformacja. Kościół stanowi liczącą się w Europie siłę. Europa jest jednak rozdarta ideologicznie (podział na kraje katolickie i protestanckie)
- Światopogląd
  - epoka pełna wojen, kryzysów i napięć ⇒ ciągle zagrożenie śmiercią, poczucie niepewności ludzkiego losu. Rzeczywistość zaprzecza renesansowemu przekonaniu o harmonii świata
  - hasło epoki: marność nad marnościami i wszystko marność
  - różnorodność postaw
    - a) zwrot ku Bogu, poszukiwanie w nim trwałych wartości, wzrost żarliwości religijnej
    - b) ucieczka od dręczącego pytania o sens życia w sferę uciech i rozkoszy ziemskich

ESTETYKA BAROKU

- w baroku inaczej niż w renesansie rozumie się pojęcie piękna. Epoka ta wiąże patos z humorem, realizm z naturalizmem oraz fantastyką, tradycje europejskie z orientalnymi, język wyszukany z mową potoczną, opisy piękna z opisami brzydoty. Owocowało to dysonansem i kontrastami
- barok zerwał z właściwą renesansowi funkcjonalnością i przejrzystością form

Najczęściej stosowane środki artystyczne

- oksymoron - zestawianie pojęć sprzecznych (np. gorący lód)
- peryfraz (omówienie) - nazwa zastąpiona efektownym opisem cech
- anafora - powtarzanie tego samego wyrazu na początku kilku następujących po sobie członów składniowych
- hiperbola - wyolbrzymienie
- koncept - wyszukany pomysł literacki. Jemu podporządkowane są inne środki artystyczne

Wybrane terminy związane z epoką

- **marinizm** – bliski konceptyzmowi - kierunek w poezji barokowej, zapoczątkowany przez włoskiego poetę Giambatistę Marina. W literaturze polskiej realizował go Jan Andrzej Morsztyn
Główne założenie marinizmu - zaskoczyć odbiorcę niezwykłym pomysłem w dziedzinie tematu lub formy

konceptyzm- kierunek w poezji baroku opierający się na koncepcie, w przeciwieństwie do marinizmu nie ograniczał się do liryki świeckiej, wpłynął także na język poezji religijnej

- **sarmatyzm** - nazwa formacji kulturowej, która wykształciła się w polskim baroku i oddziaływała na świadomość narodową późniejszych epok. Sarmatyzm opierał się na przeświadczeniu szlachty polskiej, iż pochodzi ona od starożytnych Sarmatów - dzielnych jeźdźców spokrewnionych ze Scytami. Tak zaszczytne pochodzenie dawało szlachcie polskiej poczucie narodowej potęgi, świetności polskiego ustroju oraz wyższości stanu szlacheckiego nad innymi. Skutkiem wiary w tę teorię był konserwatyzm szlachty

Najważniejsze nurty w literaturze barokowej

- nurt rozkoszy ziemskich
- nurt rozważań filozoficznych
- nurt realistyczny

Polska

- nurt dworski
- nurt ziemiański
- nurt literatury plebejskiej

Jan Andrzej Morsztyn

- reprezentant marinizmu (konceptyzmu) w literaturze polskiej
- przedstawiciel poezji dworskiej
- w swej twórczości poszukiwał nowych, zaskakujących odbiorcę form

„Do trupa”

- sonet
- wiersz miłosny
- podstawą konstrukcji wiersza jest wyszukany pomysł literacki: zestawienie trupa z zakochanym, wskazanie podobieństw i różnic. (podobieństwo w niepodobieństwie - często stosowany w baroku chwyt literacki). Podobna jest np. bladeść obu, a różni ich m.in. fakt, że jeden przeżywa udręki, a drugi jest spokojny na wieki
- występuje zaskakująca pointa: trup jest w lepszej sytuacji od zakochanego, bo uwolnił się od cierpień
- hiperboliczne ujęcie tematu
- wiele różnorodnych środków artystycznych: metafory (np. zakochany zabity strzałą miłości), apostrofa (do trupa), anafory
Uwaga: Zjawiska takie, jak śmierć, przemijanie w poezji barokowej są nie tylko problemami przeżywanymi głęboko, obsesyjnie. Bywają także wykorzystywane jako składniki wyszukanego pomysłu literackiego, służącego do hiperbolizacji uczuć i przeżyć

„Niestatek”

- wiersz konstruuje wyliczenie paradoksalnych sytuacji (np. zamknięcie wiatru w wór)
- występuje anafora: słowo „prędzej” rozpoczyna kolejne wersy
- zaskakująca pointa „Prędzej nam zginie rozum i ustaną słowa
Niżli będzie stateczna która białogłowa”
- odejście od petrarkizmu w sposobie pokazywania kobiety
- utwór żartobliwy

Daniel Naborowski

- nurt filozoficzny
- twórczość tę cechuje bogactwo środków artystycznych
- Naborowski próbuje pogodzić postawę renesansową i barokową. Nie kwestionuje możliwości smakowania życia i jego radości (ceni miłość), ale za naczelną zasadę uznaje wierność Bogu oraz prawe i cnotliwe postępowanie
- jednym z głównych tematów jego twórczości jest problem upływu czasu i przemijania

„Krótkość żywota”

- wiersz mówiący o przemijalności życia, jego kruchości i nietrwałości
- życie ludzkie opisane za pomocą wyliczenia ulotnych zjawisk („dźwięk, cień, dym, wiatr, błysk, głos, punkt - żywot ludzki”)
- paradoks „kolebka grobem” - syntetyczne określenie dramatu ludzkiego bytowania

„Marność”

- ziemskie radości są marnością, ale nie trzeba z nich całkowicie rezygnować. Należy jednak żyć pobożnie i uczciwie (próba pogodzenia idei renesansowych i barokowych)
- wizja Boga jako surowego sędziego („nad wszystko bać się Boga”)

Wacław Potocki

- niezrównany malarz sarmackiego obyczaju, wnikliwy krytyk wad społecznych, obrońca swobód religijnych. Dostrzegając u szlachty zanik cnót rycerskich, sądził, że doprowadzi to ojczyznę do katastrofy.
- uznaje się go za prekursora satyry oświeceniowej
- reprezentuje nurt poezji sarmackiej
- zgodnie z estetyką baroku dążył do oryginalności formy

„Transakcja wojny chocimskiej”

- transakcja = przebieg
- akcja toczy się w 1621 roku podczas oblężenia Chocimia. Główny bohater to Jan Karol Chodkiewicz. Zwraca się uwagę na takie cechy obrońców Chocimia, jak patriotyzm, poświęcenie, odwaga, nienawiść do Turków. Te szlachetne postawy autor przeciwstawił zachowaniom współczesnej mu szlachty, obecnemu upadkowi ducha rycerskiego
- epos
  - rozpoczyna się inwokacją (rozbudowaną apostrofą do Boga o pomoc w pisaniu)
  - pisany stylem podniosłym
  - pokazuje ważne wydarzenie historyczne
  - Chodkiewicz kreowany jak heros
  - obecność scen batalistycznych
- dygresyjność utworu (wiele refleksji autora dotyczących między innymi problemów obyczajowych i społecznych)
- typowa dla epoki zawilść składni. Autor dba jednak o czystość polszczyzny

„Zbytki polskie”

- utwór liryczny
- krytyka duchowieństwa i szlachty: Polacy żyją ponad stan, myślą tylko o bogactwie, otaczają się wykwintnymi przedmiotami, a w skarbcu brakuje pieniędzy na zapłatę dla żołnierzy
- wizja upadku ojczyzny jako przestroga

„Kto mocniejszy, ten lepszy”

- dialog
- wyraz żalu do Polaków, którzy tępią innowierców

Jan Chryzostom Pasek**„Pamiętniki”**

- osią konstrukcyjną pamiętników Paska jest jego biografia. Autor własne życie ukazuje na niezwykle malowniczym tle XVII-wiecznej Polski
- wartości pamiętników Paska:
  - a) poznawcze (poznajemy codzienne życie przeciętnego szlachcica w XVII wieku, na które składają się bitwy, pojedynki, zaślubiny, chrzciny, misje dyplomatyczne. Utwór ten jest również świadectwem mentalności sarmaty. Pasek z akceptacją pisze o nietolerancji religijnej, niesubordynacji szlachty, sporach sąsiedzkich, zrywaniu sejmów)
  - b) artystyczne (żywy styl, który osiąga Pasek dzięki stosowaniu wykrzykników, krótkich powiedzonek, równoważników zdań)
- 2 części pamiętników poświęcone: a) wojennym przygodom b) życiu ziemiańskiemu

LITERATURA POWSZECHNA**Molier**

- komediopisarz francuski
- jego twórczość zaliczamy do klasycyzmu francuskiego XVII wieku (we Francji XVII wieku obok typowego dla baroku stylu sięgnięto po raz kolejny do sztuki antycznej)
- tematy sztuk Molier czerpał z otaczającej go rzeczywistości
- tworzył komedie obyczajowe

„Świętoszek”

- potępienie dewocji i fanatyzmu religijnego
- przebieg akcji:
  - Orgon przyjmuje do swego domu Tartuffa, który wzbudził jego zachwyty udaną pobożnością
  - Tartuffe chce uwieść żonę Orgona i ożenić się z jego córką a także zagrabie cały majątek swego opiekuna
  - żona Orgona przygotowuje podstęp, by przekonać męża, kim naprawdę jest Tartuffe
  - Tartuffe okazuje się oszustem ściganym przez prawo
- komizm

- a) sytuacyjny (Orgon ukryty pod stołem obserwuje, jak Tartuffe umizguje się do jego żony)
- b) słowny (Orgon ciągle powtarza słowo „biedaczek”, określając nim Tartuffa)
- c) postaci (zaślepiiony i naiwny Orgon)

- postacie:

- a) Świętoszek (Tartuffe) – przebiegły, chytry, obłudny, przybiera maskę człowieka pobożnego, by zawładnąć majątkiem Orgona, oszust pozbawiony skrupułów
- b) Orgon – porywczy, gwałtowny, zaślepiiony, zafascynowany pobożnością Świętoszka, traci rozsądek, przestaje się dla niego liczyć rodzina
- c) Marianna – córka Orgona, zakochana w Walerym, uległa, nie potrafi przeciwstawić się decyzji ojca
- d) Damis – syn Orgona – potrafi krytycznie ocenić Świętoszka, odważny, porywczy, wchodzi w konflikt z ojcem
- e) Elmira – żona Orgona, wierna, uczciwa, dba o rodzinę, udaje się jej zdemaskować Świętoszka
- f) Doryna – służąca – odważna, sprytna, pomysłowa, ma cięty język, bardzo przywiązana do Marianny
- g) pani Pernelle – matka Orgona zafascynowana Świętoszkiem, ma ciągle pretensje do synowej, krytykuje wnuki

- Świętoszek to **komedja obyczajowa** pokazująca życie mieszczańskiej rodziny francuskiej oraz **komedja charakterów**